

УДК 346.93

ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСПОДАРСЬКИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЩОДО ВИДАЧІ ВИКОНАВЧИХ ДОКУМЕНТІВ НА ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ

Гусейнова Г.М., асистент
кафедри господарського, цивільного та трудового права
економіко-правового факультету
Маріупольський державний університет

Стаття присвячена аналізу та окресленню основних характеристик господарських процесуальних відносин щодо видачі виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів з врахуванням міжнародних стандартів розвитку альтернативних форм вирішення спорів.

Ключові слова: третейський суд, господарський суд, виконавчий документ, підсудність, виконання.

Статья посвящена анализу и определению основных характеристик хозяйственных процессуальных отношений относительно выдачи исполнительных документов на принудительное исполнение решений третейских судов с учетом международных стандартов развития альтернативных форм разрешения споров.

Ключевые слова: третейский суд, хозяйственный суд, исполнительный документ, подсудность, исполнение.

Guseynova G.M. ECONOMIC CHARACTERISTICS LEGAL PROCEEDINGS TO ISSUE AN EXECUTIVE DOCUMENT TO ENFORCEMENT OF DECISIONS OF ARBITRATION COURTS

This article analyzes the definition and basic characteristics of economic relations with respect to the procedural issue writs of execution to enforce arbitration decisions in accord with international standards of development of alternative forms of dispute resolution.

Key words: arbitration, Economic Court, executive document, jurisdiction, pursuant.

Постановка проблеми. Норми Закону України від 11.05.2004 № 1701-IV «Про третейські суди» (далі – Закон 1701) [1] не встановлюють власних повноважень третейських суддів щодо забезпечення примусового виконання їх рішень. Однак саме фактичне примусове виконання рішення є головною стадією відновлення порушених прав та законних інтересів у випадках недобросовісної поведінки учасників третейського судочинства. В такому разі компенсування повноважень третейського суду в питаннях примусового виконання рішень покладається на компетентний державний суд, який після певної оцінки та аналізу відповідного рішення забезпечує його законну легалізацію та можливість виконання в порядку виконавчого провадження Державною виконавчою службою.

У зв'язку із тим, що питання, які пов'язані із провадженням про видачу виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів, врегульовано Господарським процесуальним кодексом України (ГПК) [2], то саме його норми набувають особливого значення в аспекті чіткості та достатності приписів, що стосуються вищезазначених питань. Однак самі норми ГПК (в частині взаємодії господарських та третейських судів) на протязі тривалого часу викликають дискусії змістовного, формального та інтерпретаційного характеру як в

теоретичній площині так і в судовій практиці. Така ситуація обумовлена активним пошуком оптимальної моделі взаємодії господарських та третейських судів з метою посилення реального значення останніх.

Стан дослідження. Окремі аспекти щодо видачі виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів були досліджені такими вченими, як С. С. Боровик, В. В. Джуль [3], П. В. Хотенець [4], І. К. Тодоренко [5] та ін. Разом із тим питання щодо всебічного окреслення та аналізу характеристик господарських процесуальних правовідносин щодо видачі виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів набули сучасного розвитку, що, власне, зумовлює актуальність та вибір теми дослідження.

Метою статті є дослідження, аналіз та визначення характеристик господарських процесуальних правовідносин щодо видачі виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів, що представляється важливим з точки зору подальшого наукового опрацювання даної тематики.

Виклад основного матеріалу. Щоріку в порядку господарського судочинства розглядається більше 130 000 справ [6], які стосуються вирішення господарських спорів та інших правових питань. Всі відносини, які виникають в господарському

судочинстві та врегульовані нормами господарського процесуального права, називають господарсько-процесуальними. При цьому господарськими процесуальними правовідносинами називають будь-які правовідносини незалежно від їх особливості та своєрідності (наприклад, у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, у справах про банкрутство тощо).

До таких своєрідних господарських процесуальних правовідносин можливо віднести і відносини, які пов'язані із провадженням про видачу виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів.

З врахуванням існуючих дискусійних моментів як на практиці [7], так і в юридичній літературі [4], [5] в питаннях змістовної суті та неоднозначності зазначених відносин пропонується окреслити їх основні характерні ознаки.

1. Первинною ознакою будь-яких процесуальних відносин виступає їх правовий характер та існування в правовій формі. Установлені нормами господарського процесуального права порядок порушення провадження у справі, розгляд і вирішення спорів, їх перегляд, а також виконання рішень, ухвал, постанов господарського суду називається господарською процесуальною формою [8]. Процесуальна форма є інструментарієм, за допомогою якого досягається законність у діяльності господарських судів [3, с. 24-25]. Порядок судового розгляду не може бути відмінним і особливим для кожної справи, кожного суду [9]. Таким чином вирішення питань щодо видачі виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів відбувається в загальному процесуальному порядку з урахуванням особливостей Розділу XIV-1 ГПК.

2. Задля забезпечення форми процесуальної діяльності ГПК встановлено суб'єктний склад при вирішенні певного правового питання.

Результатом дії імперативного методу господарського процесуального права стає обов'язкова участь в провадженні щодо видачі виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів господарського суду.

Зміст функціональної компетенції господарських судів в сенсі взаємовідносин з третейськими судами становлять сукупність прав та обов'язків на здійснення певних процесуальних дій (повноважень), а саме: прийняття та розгляд заяви про видачу виконавчого документа про примусове виконання рішення третейського суду; постановлення ухвали про видачу вико-

навчого документа або про відмову у видачі виконавчого документа. Наявність даної компетенції впливає виключно з властивостей самого рішення третейського суду як альтернативної форми вирішення господарських конфліктів дефініції. Дане правило є імперативним і не може змінюватися ні в регламентах, ні в положеннях, ні в статутах і т. п. документах постійно діючих третейських судів, ні угодою сторін [10].

Така властивість обумовлює необхідність проходження ряду легітимних процедур для примусового виконання рішень третейських судів обов'язково за участю уповноваженого державного органу (зокрема, господарського суду). Кореляційні зв'язки між третейським та господарським судом існують для досягнення чітко регламентованого результату – примусового виконання рішення третейського суду шляхом видачі виконавчого документа господарським судом. Дані зв'язки забезпечують перехід від формального підходу до більш дієвого та фактично – значущого третейського розгляду справ.

Інспірує питання видачі виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду господарським судом особа, на користь якої прийнято рішення третейського суду шляхом подання відповідної заяви.

3. Виникнення та розвиток господарських процесуальних правовідносин щодо видачі виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду пов'язане з фактичними та юридичними підставами.

Так, фактичними підставами існування досліджуваних правовідносин є:

– Факт недобросовісності зобов'язаної сторони третейського розгляду в вигляді не виконання в добровільному порядку рішення третейського суду (ст. 55 Закону 1701).

– Наявність рішення третейського суду, яке відповідає вимогам закону. Самі вимоги до рішення третейського суду поділяються на зовні та змістовні. Так, відповідно до ст. 46 Закону 1701 рішення третейського суду викладається у письмовій формі і підписується третейським суддею, який одноособово розглядав справу, або повним складом третейського суду, що розглядав справу, в тому числі і третейським суддею, який має окрему думку. Рішення постійно діючого третейського суду скріплюється підписом керівника та круглою печаткою юридичної особи, засновника цього третейського суду. Підписи третейських суддів третейського суду для вирішення конкретного спору на рішенні третейського суду посвідчуються нотаріально. У рішенні

третейського суду повинні бути зазначені: назва третейського суду; дата прийняття рішення; склад третейського суду і порядок його формування; місце третейського розгляду; сторони, їх представники та інші учасники третейського розгляду, що брали участь у розгляді справи третейським судом; висновок про компетенцію третейського суду, обсяг його повноважень за третейською угодою; стислий виклад позовної заяви, відзиву на позовну заяву, заяв, пояснень, клопотань сторін та їхніх представників, інших учасників третейського розгляду; встановлені обставини справи, підстави виникнення спору, докази, на підставі яких прийнято рішення, зміст мирової угоди, якщо вона укладена сторонами, мотиви, з яких третейський суд відхилив доводи, докази та заявлені під час третейського розгляду клопотання сторін; норми законодавства, якими керувався третейський суд при прийнятті рішення; інші обставини.

– Заява особи, на користь якої прийнято рішення третейського суду. Заява про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду подається у письмовій формі і має бути підписана особою, на користь якої прийнято рішення третейського суду, чи її представником. В ст. 122-8 ГПК зазначено інші вимоги до її змісту.

Юридичною підставою виступають:

– відповідність предмету і суб'єктного складу тим, які підлягають розгляду у господарських судах відповідно до ст. 1,12 ГПК [11, с. 1231];

– вказівка на конкретні норми ГПК, на яких ґрунтується вимога щодо видачі виконавчого документа (ст. 122-7 ГПК);

– відповідність правилам підсудності розгляду заяви про видачу виконавчого документа. В ст. 122-7 ГПК встановлено виключну територіальну підсудність розгляду заяви про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду. Так, встановлено, що заява про видачу виконавчого документа про примусове виконання рішення третейського суду подається до господарського суду за місцем проведення третейського розгляду протягом трьох років з дня прийняття рішення третейським судом. Місцем проведення третейського розгляду відповідно до ст. 30 Закону 1701 є місцезнаходження постійно діючого третейського суду або воно визначається третейською угодою (у разі розгляду справи у третейському суді для вирішення конкретного спору).

Окремим проблемним питанням, як зазначає В. Е. Беляневич [11, с. 1232], є визначення господарського суду для видачі виконавчого документа на примусове

виконання рішення третейського суду для вирішення конкретного спору, який розглянуто за межами України. Таке право сторін не виключається при укладанні третейської угоди. Однак при цьому третейський розгляд та рішення третейського суду підпадають під юрисдикцію тієї держави, на території якої відбувається третейський розгляд. Таке рішення, на його думку, українським судом має сприйматися як рішення, винесене за кордоном, тому до нього застосовуватиметься процедура звернення до виконання відповідно до розділу XIII ЦПК, а не до розділу XIV-1 ГПК.

4. Змістом досліджуваних процесуальних відносин виступає процесуальна поведінка сторін, в результаті якої вони реалізують свої процесуальні права та обов'язки, а також процесуальні повноваження господарського суду.

В даному питанні визначальною є дискусія щодо характеру повноважень господарського суду, їх переліку, реалізації та відповідній оцінці. Так, одні автори вважають, що діяльність господарських судів являється своєрідною формою контролю з боку держави в особі органів судової влади за діяльністю «органів» [4]. Дана позиція ґрунтується на наголошенні саме на розгляді справи в судовому засіданні (ст. 122-9 ГПК), що на думку П. В. Хотенець, виключає формальність в діях господарського суду. Верховним Судом України (ВСУ) за результатами розгляду узагальнення щодо практики застосування судами Закону України «Про третейські суди» визначено непоодинокі випадки необґрунтованої видачі виконавчих документів на рішення третейських судів за наявності підстав для відмови в такій видачі, що свідчить про недостатність вивчення судами обставин справ за заявами про видачу виконавчого документа на рішення третейського суду [7]. При цьому ВСУ наголошується на невиправдану обмеженість вичерпного переліку підстав для відмови у видачі виконавчого документа на рішення третейського суду.

В. Е. Беляневич зауважує, що господарський суд не перевіряє законності та обґрунтованості рішення третейського суду по суті спору [11, с. 1241].

Дійсно, підставами для відмови у примусовому виконанні за Законом 1701 та ГПК є порушення саме процесуального характеру. Інші точки зору щодо посилення повноважень державних судів щодо третейського розгляду створює певні побоювання з приводу подальшого посилення втручання в діяльність останніх та послаблення розвитку дієвої форми альтернативного вирішення конфліктів. Також на користь даної думки свідчить сам характер спорів,

які в більшості стають предметом розгляду третейськими судами. Так, велика частка третейських розглядів припадає на спори у сфері кредитно-фінансових відносин. Третейськими судами, які розглядають в основному спори за участю банків, у 2011 році було розглянуто понад 30 тис. позовів із загальною сумою вимог понад 3 млрд. грн., що складає 5% від загальної кількості прийнятих місцевими державними судами рішень у господарських та цивільних справах (за даними Державного реєстру судових рішень). При наявності великої кількості спорів за участю банків існує і проблема істотного зростання навантаження на державний суд при розгляді заяв про видачу великої кількості (більше 1000 на місяць) виконавчих документів на рішення третейського суду. Виникає затримка у видачі виконавчих документів на рішення третейських судів. В результаті деякі третейські суди, які розглядають спори за участю банків, змушені змінити місце розгляду своїх спорів з урахуванням завантаження місцевих державних судів, щоб уникнути затримки у видачі виконавчих документів [12].

В рамках міркувань щодо збільшення ефективності та самостійності третейських судів не можливо не звернути увагу на рішення Конституційного Суду України (КСУ) від 24.02.2004 № 3-рп/2004 у справі за конституційним зверненням спільного підприємства «Мукачівський плодоовочевий консервний завод» про офіційне тлумачення положення пункту 10 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» (справа про виконання рішень третейських судів) [13]. Так, КСУ встановив, що рішення третейських судів водночас є виконавчими документами, на підставі яких за заявою стягувача або його представника про примусове виконання рішення державні виконавці районних, міських (міст обласного значення), районних у містах відділів державної виконавчої служби мають забезпечити примусове виконання рішень цих судів, якщо інше не передбачено законом. Таким чином, є певні підґрунтя для подальшого самостійного забезпечення з боку третейських судів повного циклу вирішення справи (включаючи і примусове виконання) у результаті внесення певних змін в законодавство.

Крім того, в питаннях оцінки обсягу повноважень господарського суду у взаємовідносинах з третейськими судами Україна, в умовах європейської інтеграції та проголошених міжнародних стандартів, повинна об'єктивно орієнтуватися на положення Типового закону ЮНСІТРАЛ щодо міжнародного торговельного арбітражу та Конвенції про визнання та виконання іноземних ар-

бітражних рішень. Закон 1701 достатньо відрізняється від окремих положень зазначених документах в аспекті надмірної урегульованості питань підсудності, порядку оскарження та виконання рішень тощо.

Тобто, загальна мирового тенденція демонструє прагнення до посилення повноважень третейських судів, а не до зайвого нагромадження державних судів невластивими для них функціями.

Не менш проблемними постають і положення щодо загальних прав та обов'язків сторін провадження щодо видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду. Можливо зазначити, що особливо гострим постає питання реалізації права на оскарження ухвал господарського суду про відмову у видачі виконавчого документа та видачу виконавчого документа.

Норма ст. 122-11 ГПК передбачає тільки можливість оскарження ухвали господарського суду про відмову у видачі виконавчого документа. Аналізуючи це право, необхідно враховувати наявність трьох судових інстанцій (апеляційний господарський суд, Вищий господарський суд України, Верховний Суд України), які відповідно до ГПК сприяють його реалізації. В рамках цього вважається слушною думка Президента Української Арбітражної Асоціації Т. В. Сліпачук, яка відмітила, що наявність трьох судових інстанцій у процедурі скасування арбітражних рішень та процедурі визнання та приведення до виконання арбітражних рішень суттєво заважає розвитку міжнародного арбітражу в Україні, адже це значно нівелює переваги розгляду спорів в арбітражі для бізнесу [14].

На практиці може постати різне розуміння щодо наявності чи відсутності відповідної можливості. Причиною такої неоднотайності може стати: 1) по-перше, рішення КСУ № 3-рп/2010, № 12-рп/2010, № 18-рп/2010 та № 13-рп/2011. У зазначених рішеннях здійснено тлумачення норми ст. 293 ЦПК, та вказано на можливості оскарження судового рішення у випадках, коли закон не містить прямої заборони на таке оскарження. Дійсно, в ГПК пряма заборона відсутня. Але і перелік ст. 106 ГПК, в свою чергу, не містить можливості оскарження ухвали про видачу виконавчого листа за рішенням третейського суду; 2) по-друге, позиція ВСУ, який, проаналізувавши проблему захисту прав особи, що не була стороною третейського розгляду (внаслідок якого було прийнято рішення, яким вирішено питання про її права та обов'язки), обґрунтував, що така особа має право звернутися до суду з вимогою про скасування рішення третейського суду. Крім того, ним також визнано

правильною практикою прийняття апеляційними судами скарг на ухвали про видачу виконавчих документів на такі рішення третейських судів.

На нашу думку, така правова прогалина потребує логічного усунення з міркувань недопущення зайвої процедурної завантаженості системи господарських судів та зниження актуальності третейського розгляду. На підтвердження такої позиції виступає ВСУ, який не вбачає в позиції КСУ підстав для висновків про те, що ухвала суду про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду підлягає апеляційному оскарженню [5].

На підставі вищезазначеного можливо визначити, що в господарські процесуальні відносини щодо видачі виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів мають свої своєрідні характерні ознаки, які викликають певну полеміку в правотворчій та правозастосовній сферах.

Аналіз змісту досліджуваних правовідносин виявляє об'єктивну необхідність формування сучасного підходу на тлі усталених мирових традицій розвитку та існування альтернативних форм вирішення конфліктів. Першим кроком до сприяння посилення авторитету третейського розгляду є чітке застосування існуючих нормативних приписів, в тому числі і щодо видачі виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів, виключивши спроби формального підходу до даної інституції. Подальшою необхідною виважено втілювати ідеї забезпечення повної самостійності третейських судів, зокрема і в питаннях виконання їх рішень, поступового звільнення державних судів від невластивих дій з метою зосередження на здійсненні якісного правосуддя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 № 1701-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 35. – Ст. 1374.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56; Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 36. – Ст. 188.
3. Боровик С. С., Джуль В. В., Мудрий С. М. Захист прав суб'єктів господарювання в арбітражних судах

України / С. С. Боровик, В. В. Джуль. – К. : Оріяни, 2001. – С. 24-25.

4. Хотенець П. В. Форми реалізації функції судового контролю в господарському судочинстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hr.arbitr.gov.ua/sud5023/publication/88503/>.

5. Тодоренко І. Видача виконавчого листа на рішення третейського суду не підлягає оскарженню [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2012/10/30/75898.htm>.

6. Форма 1-МС. Звіт судів першої інстанції про розгляд господарських справ 2014 р. Судова статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/lkflghkjlh/.

7. Верховний Суд України вживає заходи щодо запобігання зловживанням у сфері третейського судочинства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/FF828F8C3881400AC225755A00514FFD?opendocument>.

8. Чернадчук В. Д., Сухонос В. В., Нагребельний В. П., Лук'янець Д. М. Господарське процесуальне право: [підручник]. – 2ге вид., перероб. і доп. / В. Д. Чернадчук, В. В. Сухонос, В. П. Нагребельний, Д. М. Лук'янець. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 378 с.

9. Поняття господарського процесуального права й господарського процесу. Господарські правовідносини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sugvant.ru/%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F-%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE/>.

10. Еремеева О. Третейские суды: проблемы и перспективы / О. Еремеева, С. Иващенко // Юридическая практика. – 2005. – № 15.

11. Беляневич В. Е. Господарський процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / В. Е. Беляневич. – К. : Юстініан, 2014. – 1304 с.

12. Третейские суды Украины. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://advocat-credit.at.ua/publ/tretejskie_sudy_ukrainy/1-1-0-82.

13. Справа за конституційним зверненням спільного підприємства «Мукачівський плодоовочевий консервний завод» про офіційне тлумачення положення пункту 10 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» (справа про виконання рішень третейських судів): Рішення Конституційного Суду України від 24.02.2004 № 3-рп/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-04>.

14. Круглий стіл на тему «Третейський розгляд – процесуальні аспекти, практика приведення до виконання рішень третейських судів та міжнародних арбітражів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iccuacourt.org/kr.stil-06.03.2013>.